

Тема 1

Сутність та зміст підприємницької діяльності як форми існування бізнесу в ринкових умовах

ПЛАН

1. Підприємництво як форма існування бізнесу.
2. Характеристика поняття «підприємництво». Сутність підприємницької діяльності.
3. Функції підприємництва. Принципи підприємництва
4. Передумови становлення підприємництва, та умови здійснення підприємницької діяльності.

1. Підприємництво як форма існування бізнесу.

Вислів «**бізнес**» походить від англійського слова «*busy*» (зайнятий, активний), а безпосередньо поняття **бізнес** (англ. *business* – справа, робота, заняття) трактується як здійснювання певного виду діяльності.

У соціально-економічному вимірі, здійснення *бізнесової діяльності* означає здійснення *будь-якої діяльності*, що спрямована на отримання прибутку та/або іншого зиску у будь-якій формі, яка, не може суперечити закону.

Основною формою існування бізнесу, як певного виду здійснення економічної діяльності в ринкових умовах є **підприємництво**.

Підприємництво, суттю якого є знаходження і апробація чогось нового, того, чого не було раніше в структурі виробництва, в соціумі чи суспільстві, в більшості випадків *ототожнюють* з бізнесом, як економіко-виробничою діяльністю.

Категорії, «*підприємництво*» та «*бізнес*». хоча й дуже тісно пов'язані між собою, не є синонімами і різняться своєю сутністю. Загалом категорія «підприємництво» вужча, ніж категорія «бізнес», що обумовлюється принаймні двома обставинами, а саме :

- Бізнес охоплює більший ніж підприємництво, яке здійснюється тільки у видах діяльності, дозволених законодавством України, спектр видів діяльності шляхом проведення як одноразових, так і постійних бізнес-операцій.
- Підприємець, на відміну від «бізнесмена», це є той, хто пройшов процедуру державної реєстрації у місцевих органах влади, набув певного статусу, має ліцензію або торговий патент, сплачує податки, веде облік та документацію. Тобто кількість учасників у бізнесі більша, ніж кількість офіційно зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності

Таким чином, хоча не усі види бізнесу в економічній площині тотожні з підприємницькою діяльністю, в переважній більшості випадків в ринкових відносинах **бізнес виступає в формі підприємництва**.

Так що ж таке **підприємництво** (підприємницька діяльність) ?

Представники наукової, так званої класичної, концепції підприємництва

(А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, С. Мілль, А. Маршалл, Й. Шумпетер, П. Друкер та інші) вважають підприємництво як бізнес, що спирається на власні, запозичені та залучені активи (ресурси, кошти, тощо), спрямований на отримання розрахованого доходу шляхом виконання певної ризикованої діяльності.

Видатний економіст, «батько» політичної економіки А. Сміт вбачав у підприємцеві людину, що здійснює певну діяльність з використанням приватної власності задля реалізації власних інтересів (особистого збагачення).

Засновник «трудової теорії доданої вартості» К. Маркс розглядав підприємця як «капіталіста» — людину (групу людей), що використовує фактори виробництва як капітал, тобто вартість яка створює додаткову вартість й приносить її власнику дохід.

Англійський вчений Річард Канті Льюн, який вперше запровадив в науковий обіг поняття «*підприємництво*» в якості особливого типу господарювання, в основі підприємницької діяльності передбачав *пошук нових можливостей* виробництва товарів і надання послуг на основі залучення ресурсів із найрізноманітніших джерел, впровадження інновацій.

Американські вчені К. МакКоннелл і С. Брю, автори всесвітньо відомого підручника «Економікс», розглядають підприємництво як особливий вид діяльності, в основі якої лежить ряд неодмінних *умов і вимог*, зокрема, таких як:

- прийняття підприємцем на себе *ініціативи* з'єднання ресурсів землі, капіталу і праці в єдиний процес виробництва чи товару, послуги, одночасно являючи собою як рушійну силу виробництва, так і посередником, що зводить разом інші ресурси для здійснення процесу, який обіцяє *бути прибутковою справою*;
- прийняття підприємцем *основних рішень* у процесі виробництва чи товарів, послуг, тих не рутинних рішень, які й визначають напрямок діяльності підприємства та його темпи;
- прагнення підприємцем *здійснювати інновації* — вводити в побут на комерційній основі нові продукти, нові виробничі технології або навіть нові форми організації підприємства;
- здійснення підприємцем дій, пов'язаних з *ризиком*, при цьому він ризикує не тільки своїм часом, працею, діловою репутацією, але й вкладеними коштами та майном (у ряді випадків не лише своїми власними і або компаньйонів).

Австрійський і американський економіст, соціолог та історик економічної думки Й. Шумпетер вважав бізнесменами людей, які займаються підприємницькою діяльністю, які є не тільки «самостійними» господарськими суб'єктами, але й *ті, хто* не має тривалих зв'язків з індивідуальним конкретним підприємством і використовує їх тільки для проведення нових комбінацій факторами виробництва. Характеризуючи підприємництво він *звертав увагу* на:

- виготовлення певного блага (нового або старого) *нової якості*;
 - освоєння *нових секторів ринку*, як збуту, так і джерел сировини або

напівфабрикатів, тощо;

- запровадження *нового методу* виробництва, розподілу, обміну таспоживання;
- здійснення відповідної *реорганізації* бізнесової діяльності.

Американський «гуру менеджменту» П. Дракер, погоджуючись з такою характеристикою підприємництва, *доповнює* її такими рисами, як : *використання* нових ресурсів, технологій, тощо, а також *освоєння й впровадження* прогресивних організаційних та управлінських нововведень.

Австро-британський економіст і політичний філософ Ф.-А. Хаяк пов'язував підприємництво передусім з *особистою свободою*, яка дає змогу людині раціонально розпоряджатися своїми здібностями, знаннями, інформацією та доходами. Підприємець намагається оптимально поєднати ці компоненти з ситуацією на ринку (перспективні або неперспективні щодо інвестування, попиту і пропозиції галузі економіки, рівень цін та ін.), віднайти найкращі засоби для задоволення власних потреб і потреб суспільства.

Російський академік Л. Абалкін визначає підприємництво як — ініціативну самостійну діяльність, яка спрямована на отримання прибутку або особистого доходу, що здійснюється від власного імені та під свою майнову відповідальність.

У Господарському кодексі України (*стаття 42*) подане таке визначення підприємництва: "Підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку".

Таким чином, підприємництво являє собою *вільне економічне* господарювання в різних сферах діяльності (крім заборонених законодавчими актами), здійснюване суб'єктами ринкових відносин з метою задоволення потреб конкретних споживачів і суспільства в товарах (роботах і послугах) та одержання прибутку (доходу), необхідних для саморозвитку власної справи (підприємства) і забезпечення фінансових обов'язків перед бюджетами й іншими господарюючими суб'єктами. Воно базується на інноваційному поведженні власників бізнесу, на умінні знаходити і використовувати ними ідеї, утілювати їх у конкретні підприємницькі проекти.

2. Характеристика поняття «підприємництво». Сутність підприємницької діяльності

Підприємництво — самостійна, ініціативна, на власний ризик і під свою майнову відповідальність організаційно-господарська та управлінська демократична форма економічної діяльності, що забезпечує права ініціативи у виборі сфер, форм і методів господарювання, економічної, організаційної та технічної творчості і новаторства, в межах діючого законодавства, на основі використання різних можливостей для випуску товарів (надання послуг) нової якості, новими методами, відкриття нових джерел фінансування, сировини, ринків збуту тощо з метою реалізації власної мети з отримання прибутків

та/або інших зисків.

Не можна вважати підприємництвом виконання будь-якого завдання або будь-яку діяльність, отриманого від іншої особи (за її дорученням), **якщо** у виконавця був *відсутній хоча б один особистісний фактор* і не було права на свободу здійснення такої діяльності. Особистісними факторами підприємництва вважаються в першу чергу особиста власність, фізичні, розумові здібності, знання і досвід, становище в суспільстві, права, тощо.

Підприємництво як економічна категорія — є особливий тип господарювання, де головним суб'єктом є підприємець, який раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організує і керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу.

Однією з найхарактерніших *ознак цивілізованого підприємництва* є те, що кожний підприємець, реалізуючи власні цілі, водночас здійснює господарську діяльність *в інтересах суспільства*. Адже щоб отримувати більший прибуток і бути конкурентоспроможним, необхідно постійно дбати про науково-технічний прогрес, підвищувати якість товарів як виробничого призначення, так і особистого споживання і здешевлювати їх. Тому розвиток підприємництва неодмінно пов'язується з поставкою на ринок якісніших і дешевших товарів.

Таким чином, соціально-економічна *роль і значення підприємництва* в структурі ринкової економіки полягає в тому, що підприємницька діяльність:

- створює конкурентне середовище і стає каталізатором успішного розвитку суспільства;
- слугує дійовим важелем для ефективних структурних змін у системі господарювання;
- сприяє найефективнішому використанню інвестиційних, нематеріальних ресурсів;
- забезпечує належну мотивацію високопродуктивної праці;
 - виступає діловою силою, що прискорює шлях до ринкових перетворень, подальше удосконалення законодавчої бази;
 - впливає на структурну перебудову в економіці, збільшення обсягів виробництва, збуту товарів, надання послуг;
- прискорює темпи економічного розвитку національної економіки;
 - забезпечує господарську незалежність суб'єктів ринку, створює сприятливе середовище для розвитку конкуренції, сприяє економії та раціональному використанню ресурсів;
- стимулює ділову активність, створюючи нові робочі місця;
- проводить благодійну та спонсорську діяльність, тощо.

Цивілізована підприємницька діяльність *має ґрунтуватися* на певних економічних важелях, які реально забезпечували б, а не просто декларували б, принципи самоуправління, свободи господарського вибору, можливості інвестування доходу, тощо. Іншими словами, для існування підприємницької діяльності має існувати ринково-конкурентний режим господарювання, реальність системи чинних законів та регулюючих нормативних актів, які

забезпечували б стабільне ринкове середовище та стійкі "правила гри" на ринку.

Розвиток підприємництва — це один із найпотужніших ресурсів зайнятості та доходів територій і населення при неспроможності держави забезпечити централізовану підтримку розвитку регіонів.

Законом України "Про підприємництво" передбачено, що **суб'єктами підприємницької діяльності** можуть бути громадяни України та інших держав, не обмежені законом у працездатності або дієздатності, а також юридичні особи всіх форм власності. Водночас не допускається заняття підприємницькою діяльністю таких категорій громадян: військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного арбітражу, а також органів державної влади й управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємців.

Розпочинаючи власну підприємницьку діяльність (самостійно або в групі), *підприємцю необхідно здійснити власний вибір*, зокрема, щодо:

- сфери і масштабів діяльності — необхідно заздалегідь проаналізувати потреби ринку у певних видах товарів і послуг, доцільність залучення коштів ззовні, визначитись з партнерами у постачанні сировини, комплектуючих виробів тощо, з торговельними організаціями та ін. Після цього необхідно скласти бізнес-план, обрати організаційно-правову форму підприємства, добирати кадри певної якості в необхідній кількості, укласти угоди з підприємствами-субпідрядниками і постачальниками, залучити (у разі необхідності) зовнішні джерела фінансування, тощо;

- форми підприємницької діяльності — до уваги насамперед необхідно брати масштаб цієї діяльності, форму відповідальності підприємця, можливості отримання кредитів, існуючий рівень оподаткування, можливий обсяг реалізації продукції та інші фактори;

- місця розташування підприємства та його назви, способів і джерел фінансування та інвестування, тощо.

- Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що підприємець (людина або група людей, що бажають займатися бізнесом в економічній сфері в умовах ринкових відносин) має мати такі властивості, зокрема, як :

- здатність бачити в людині основне джерело підвищення ефективності роботи підприємства, генератора нових ідей;

- проводити політику формування лідерів і новаторів, стимулювати у них виправданий ступінь ризику;

- постійно здійснювати пошук нових можливостей, бути ініціативним;

- уміння об'єднати людей для досягнення спільної мети, здатність переконувати їх, приділяти увагу прагненням людей, їх духовним якостям, домагатись, щоб цінності підприємства підтримували всі працюючі, тощо;

- професійна підготовленість для пошуку оптимальних варіантів розвитку підприємства, інтенсифікації його діяльності;

- здатність постійно орієнтуватись на ефективність та якість, здійснювати систематичне планування, прагнути до всебічної інформованості, йти на розумний ризик; впроваджувати такі форми і системи заробітної плати, які сприяють економії ресурсів (сировини, електроенергії, палива, праці);

- ☐ надавати підрозділам певну автономію в поєднанні з жорстким централізмом щодо досягнення стратегічних цілей;
- ☐ постійне орієнтування на потреби споживачів;
- ☐ узгодження усіх своїх дій з вимогами чинного законодавства;
- ☐ прагнення до збереження навколишнього середовища;
- ☐ бажання оптимального поєднання індивідуальних, колективних та суспільних інтересів;
- ☐ відповідальність за свої дії та вчинки;
- ☐ уміння діяти цілеспрямовано, енергійно, вірити в успіх справи, бути наполегливим і гнучким, розвивати свої творчі, організаторські здібності тощо.

Підприємництво — поєднання таких понять як певний :

- **вид діяльності**, який відзначається самостійністю у виборі напрямків і методів діяльності, інноваційним та ризикованим характером господарювання, орієнтованим на досягнення комерційного успіху;
- **тип і стиль господарської поведінки**, що характеризується цілеспрямованістю і наполегливістю, ініціативністю і пошуком нетрадиційних рішень, тощо

Сутність здійснення підприємницької діяльності найбільш повно виявляється під час здійснення її функцій — реалізації певних напрямів діяльності та виконання певної ролі об'єкта в рамках цілісної системи.

3. Функції підприємництва. Принципи підприємництва

Основними функціями здійснення підприємницької діяльності є господарська, інноваційно-новаторська, організаційна, соціальна та особистісна.

Таким чином, до основних напрямів підприємницької діяльності та визначальних ролевих аспектів підприємництва в суспільно-економічному житті, **які характеризують функції підприємництва** належать :

- **Господарська функція підприємництва** — формування та результативне та найефективніше використання власного капіталу, а також матеріальних, трудових, природних, інформаційних та інших ресурсів, що залучаються в процесі здійснення цієї діяльності. Це функція, за якої утверджується почуття господаря кожного учасника суспільного виробництва, сприяє широкому розвитку економічних стосунків в суспільстві, бо без почуття господаря це є не можливим.

☐ **Інноваційно-новаторська функція підприємництва** — сприяння генеруванню, продукуванню й активному впровадженню нових новаторських ідей і проектів (технічних, організаторських, управлінських та ін.), здійсненні дослідно-конструкторських розробок, створенні нових товарів і наданні нових послуг, готовності до виправданого господарського ризику та вміння вести конкурентну боротьбу. Ця функція сприяє вільному розвитку працівників, вихованню в них почуття чесності, порядності, сумлінності, впровадженню демократичних принципів суспільного й економічного життя,

самоуправління, тощо. Якщо підприємці не прогнитимуть до пошуку і впровадження нових ідей, виробничих технологій, виготовлення нового продукту, застосування нових форм і методів організації виробництва і збуту, що оперативна реагують на потреби ринку і пов'язані з ризиком, вони будуть неконкурентоспроможними і стають банкрутами.

- *Організаційна функція підприємництва* — поєднання факторів та чинників виробництва в оптимальних пропорціях, здійсненні контролю за їхнім використанням, з метою спрямування зусиль працівників на досягнення визначеної мети та розв'язання встановлених завдань. Ця функція передбачає впровадження нових форм і методів організації виробництва та праці, раціоналізації та оптимізації виробничих процесів, форм та систем використання продуктивних сил, тощо. Завдяки цій функції бізнес оперативно реагує на потреби ринку, найновіші досягнення науково-технічного прогресу, сприяє своєчасним структурним зрушенням в економіці тощо.

- *Соціальна функція підприємництва* — формування ефективного мотиваційного механізму ефективної праці, виробництва таких товарів (надання послуг), які необхідні суспільству для максимального задоволення реальних потреб споживачів, відповідно до основної мети і вимог дії основного економічного закону. Реалізація цієї функції застерігає від впливу суб'єктивізму й волюнтаризму на розвиток економічних відносин в суспільстві і найповніше відповідає вимогам природно-історичного процесу сталого суспільного розвитку. Широкий розвиток підприємництва збагачує економічну діяльність суспільства, урізноманітнює її форми, підвищує економічну й соціальну ефективність суспільного виробництва.

- *Особистісна функція підприємництва* — реалізація власної мети підприємця, отримання ним задоволення від своєї роботи, що, очевидно, є можливим лише за умов успішної роботи підприємницької структури, отримання відповідних прибутків. тощо.

Для визначення сутності підприємництва та змісту здійснення підприємницької діяльності дуже важливим є усвідомлення *принципів підприємництва*.

Принцип (лат. *principium* — початок, основа) — це загальні вимоги до побудови певної діяльності, які відображають ті засади, що лежить в основі сукупності факторів, визначаючих механізми здійснення цієї діяльності.

У Законі України "Про підприємство" головними **принципами**, на основі яких здійснюється підприємство, названі такі:

- вільний вибір підприємцем сфери і видів господарської діяльності на добровільних засадах;
- залучення до підприємницької діяльності майна і коштів юридичних осіб громадян;
- самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників і споживачів вироблюваної продукції;
- встановлення цін відповідно до законодавства;
- вільне наймання працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших ресурсів, використання яких не заборонено або

не обмежено законодавством;

- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійне здійснення підприємцем-юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

4. Передумови становлення підприємництва, та умови здійснення підприємницької діяльності.

Виникнення бізнесу в формі підприємницької діяльності та його розвиток в подальшому в цій формі обумовлюють відповідні як соціально-економічні *передумови становлення* підприємництва, так і певні *умови здійснення* підприємницької діяльності.

До **соціально-економічних передумов** виникнення та становлення підприємництва, без наявності яких воно неможливе, можна, зокрема, віднести наступні основні групи передумов :

- Основні ключові **економічні засади** відродження підприємництва :
- роздержавлення, приватизація, ліквідація монополізму;
 - необхідність існування ринкової інфраструктури (банки, біржі, постачальні і збутові організації, транспортна система тощо);
- самостійність, свобода вибору і прийняття рішень.
 - Існування **політичних умов** становлення підприємництва, першочергові з яких :
 - політична стабільність в країні та прогнозованість її політичного спрямування;
- розвиток процесів демократизації в суспільстві;
- підвищення авторитету уряду, довіри до нього народу.
- Наявність **юридичного забезпечення** здійснення підприємництва :
- існування законів, які сприяють розвитку підприємництва;
- гарантування та захист прав власності, здійснення бізнесу, тощо;
- підтримка підприємництва на законодавчому рівні;
 - верховенство права та спроможність держави забезпечити виконання законів, тощо.
 - Наявність сприятливого до підприємництва **психологічного клімату** в суспільстві та доброзичливого ставлення населення країни (регіону) до здійснення підприємницької діяльності.

Умовами розвитку підприємництва є реальний плюралізм типів і форм економічної власності, науково обґрунтована правова база, пільгове оподаткування, стабільна політична ситуація, виважена економічна політика держави щодо підприємництва, сприятлива громадська думка, тощо. Тобто, розвиток підприємництва є неможливим без створення певного соціально-економічного та правового *середовища*, яке, насамперед, передбачає наявність суб'єкта підприємницької діяльності чітко визначеної *сукупності прав і свобод* щодо :

- вибору виду господарської діяльності та джерел її фінансування;

- вільного планування своєї діяльності та доступу до ресурсів;
 - самостійної організації й управління бізнесом, збутом продукції (продукції), використання засобів та методів діяльності (в межах передбачених законодавством), тощо.

Йдеться певну про *економічну автономію* підприємницької діяльності, яка фактично означає відмову від командних методів вирішення господарських завдань, наявність у підприємця прав власності на засоби виробництва, продукт і дохід, тощо. Для підприємництва одержання певного прибутку єважливою і навіть визначальною метою функціонування, але це не є самоціллю. Для підприємця дуже важливим є можливість використання отриманого прибутку на свій розсуд і в першу чергу для ще більшого його зростання шляхом розширення, модернізації, структурної перебудови виробництва. В умовах підприємництва змінюється співвідношення між матеріальною заінтересованістю і мотивацією трудової діяльності.

Зазначені умови здійснення підприємницької діяльності значною мірою передбачені в Законі України "Про підприємництво", в якому, зокрема, зазначається, що підприємці мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству, тощо. В Україні серед найважливіших умов розвитку підприємництва є проведення демократичного акціонування на роздержавлених підприємствах, демонополізація виробництва, активна підтримка державою інвестиційних процесів щодо різних суб'єктів підприємницької діяльності та ін. Крім того, в країні повинні існувати спеціалізовані консультативні центри для підприємців з питань управління, маркетингу та інноваційні центри, що надають фінансову й іншу допомогу особам, які бажають займатися підприємницькою діяльністю тощо.